

מגידולי שדה-הפקר או: "העת לעקור נטוע" ?

(פרסום ראשון מכתב יד של מאמר שנכתב בשנת 1970)

"אחת ממידות החכמים הוא להזכיר דבר בשם אומרו ולא ישתמשו בטלית שאינה (שלהם), וכבר הזכירו רז"ל במסכת אבות כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנ' ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. ומלבד זה מוסר נאה ומשובח לחכם שלא יהא גונב דעת הבריות ומראה עצמו חכם שיכול להמציא המצאות ודעות ומיחס אותן לעצמו. הנה יש בזה תועלת הרבה לעניין הלימוד בעצמו ראוי לפרסם הנה - - - בהזכרת שם האומר יש עוד תועלת מיוחדת שהגונב מהספרים ומיחס לעצמו אי אפשר שלא ישנה העניין שנוי מה. ולכן אם ייפול למעיין בו ספק, הנה בדברים ההם אם היה אומר בשם אומרו היה הולך המעיין ורואה לשון המחבר הראשון ואפשר שהיה מתברר לו שם הספק ההוא, אבל עתה שייחס אותו לעצמו, אין לו כל תקנה כלל".

(מתוך "המאסף לכל המחנות" לר' שלמה אלמולי, תכנית לאנציקלופדיה כללית, שהיה בדעתו לחבר, קושטא 1530-1532, הובא ע"י חנוך ילון, *ארשת* ב' בעריכת נפתלי בן-מנחם ויצחק רפאל, ירושלים, תש"ך, עמ' 96).

בדברי-הלוואי המועטים לחוברת "שנתון המוסדות להכשרת מורים", תשכ"ט, מומלץ על קריאתם של הדברים הכלולים בחוברת הנ"ל, שכן "לדברים שראוי לקרוא ולחזור ולקרוא, לא תמיד מספיקות הבמות הקיימות". פתחתי איפוא ממקום שלבי חפץ, והוא "הרומן המקראי של ימינו בעקבות הפרשנות הדרשנית למקרא", מאת יעקב גיל, שבגלל חשיבותו של הנושא חזרתי וקראתי בו, כמומלץ, ולכן את שמצאתי רואה אני חובה "לגלות" לכל מי שיעשה כמוני, שיחזור ויעיין בו – ואוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי, בדחילו

וברחימו נגשתי לקריאת המאמר ובסילודי סילודין אני מגיש כאן את "ממצאי".

אין מעניני לרון בתומאס מאן, כשם שאין מעניני לרון אם "זהו המבוא" המוליך את הקורא ישירות ל"פרדס" היצירה של הרומן "יוסף ואחיו" – שכן לא המדרש הוא עיקר דיונונו אלא ה"מדרס", אם אפשר לומר כך, שנהג מחברנו בדברים שעמלו אחרים ועל המאמץ הרב שמחבר המאמר השקיע כאן, פעמים בכוח-המצאה מפליא, כדי לטשטש כל זכר וכל רמז העשויים לגלות סימן כלשהו של "עקבות", בחינת ולא נודע כי בא אל קרבנו – כביכול הכל כאן מעשי-בראשית, בטרם היות לכסיקון או אנציקלופדיה בעולם ובטרם נברא חוקר מן החוקרים, שדן אי-פעם אי-שם בענין מן הענינים הנידונים במאמר הנ"ל. המחבר נכנס ברגל גאוה לפרדס הדיונים, שרבים וכן שלמים עמלו בנטיעתו ובהכשרתו, מקצץ בנטיעות הרכות, נוטל לעצמו רשות לשים בכליו מכל הבא ביד, מסרס דברים, מעביר קטעים ממקום למקום, "מתקן" סגנונות – ברצותו מקצר וברצותו מקצץ, מכתיר כותרות, על דרך "בעארבעט און פערבעסערט אויפן ארט פון שעקספיר",¹ ובלשונו של הזו: נוהג "סירוגים, סירוסים וקטועים" – וכל זה מתוך הרגשת בטחון, שלא תשלוט בו עינא בישא, חלילה, שהרי הוא מוסתר ומוגן מלכתחילה ע"י אפראט מדעי מאגי, שמראי מקומות כאן בשופי, ואעפ"י כן סמי מכאן כל רמז וכל דבר מהיכן "לוקחו" דברים אלה הלכה למעשה – שכן לפניך אפראט "מדעי" כהלכתו וכמשפטו.

נשתדל איפוא להסיר את הלוט מעל מאמר תעלומה זה, מתוך שנפריד אותו ל"יסודותיו" – ונקיים בכך מצוות השבת הגזילה לבעליהם, ובכך נמצא מקיימים גם מצוות הקמת המת על נחלתו, שכן בין הנגזלים מורינו ורבינו, שהלכו לעולמם בינתיים, ואין "בידיהם" למחות ולהתמרמר על הגזילה.

שני מאמרי-יסוד פרנסו את רובו של "המאמר" הנדון – ושניהם נזדמנו לאכסניה ספרותית אחת – בקובץ "תלפיות", רבעון לעניני

¹ "מעובד ומשופר על פי שקספיר".

הלכה, אגדה ומוסר היהדות בעריכת שמואל ק. מירסקי, שנה ה', חוב' א-ב, תשי"א – ונדפסו בשכנות דבקה: האחד 'על מהות הפרשנות הדרשנית' מאת ישעיה וולפסברג; והשני: דוד מירסקי, 'פרשת יוסף ואחיו נדרשת "מפי סופר נוכרי"' – משני אלה שאב המחבר מלוא חפניים: לחלק המבוא – משל וולפסברג, ולחלק העקרי – משל דוד מירסקי.²

המקור הראשון שובץ במבוא המאמר, הדין על מהותה של הפרשנות הדרשנית – בשיטת "לסרוגין", היינו, בפיזור לאורך הדיון, ואילו השני – משל מירסקי – הועתק כולו, לאחר פירוקו לגורמים, תוך "העברה" שרירותית של כל קטע וקטע, על קרבו ועל כרעיו, לרבות הביבליוגרפיה הצמודה אליו. כך שלמעשה, ניתן להיווכח שכל כולו של הדיון על "יוסף ואחיו" לתומאס מאן שבמאמר הנדון, אינו אלא תכולתו של המאמר שב"תלפיות", שהועתק כאן, תוך עיבוד סגנוני ושינויים קלים מסובין ושתי "תוספות" משל וולפסברג – זימון מקרים מוזר – מאותו מאמר "מלצרני" הנ"ל. מעתה אין לנו אלא "לגלות" את שאר המקורות, שאף עליהם הוטל איפול מלא לאורך כל המאמר של י' גיל. כאלה כן אלה שמשו "מדרס" לכף רגלו של "המחבר", שהעז להציג לפנינו מהדורה "מעובדת" ו"מתוקנת", מעשה מרכבה ומקשה אחת, של מקורות ומחקרים, שלא בא זכרם, לא ברמז ואף לא בצל צלו של רמז, ובוודאי נתקשה למצוא לו למעשה זה אח ורע, אפילו בדורנו. ואנו אין לנו אלא לעמת את קטעי-הדברים שבמאמר הנדון למקום היותם בגופי המקורות.

² ישעיהו וולפסברג – אביעד, 1893-1957; נתמנה ציר ישראל בברן, שוויץ. בקובץ "שי לישעיהו", תשט"ז רשימה של כתביו; פרופ' דוד מירסקי, ישיבה אוניברסיטה, ניו-יורק; שכנות בדומה לזו נמצאה להם בסודא, תשי"ד, ירושלים: "היהודי בספרות האנגלית החדשה" מאת דוד מירסקי, עמ' 217-246, ולידו מאמרו של ד"ר ישעיהו וולפסברג, "האם נכשלה האמנציפציה", עמ' 247-258.

י' גיל, עמ' 128 :

"שנתון המוסדות להכשרת מורים" תשכ"ט), עמ' 128 (בפתיחה): מימי הסופרים ועד היום עוסקת היא (הפרשנות הדרשנית – פ.ס.) בהוצאת הנצוצות הגנוזים בספר הקדוש והמקודש בפיתוח הרמזים ובחישוף כל הטמון בו.

וולפסברג, עמ' 296 :

להוציא מהמגובש כל הנצוצות הגנוזים בו, לפתח כל הנרמז, לפרט את כל הטמון בו. [הביטוי: הספר הקדוש והמקודש" נמצא אף הוא אצל וולפסברג, עמ' 190 (פ.ס.)]

י' גיל, עמ' 128 :

המקרא הוליד, הפרה, עורר, חידש והחיה חלקים ומשפטים, תקנות גזירות מחשבות ודיעות, מנהגים, אמונות ותפיסות דתיות, לא הרעיון והחשיבה היו מוצא ויסוד לספרותם של חכמי התלמוד, חכמי הקראים והפרשנים הנוצרים, כי אם הכתוב העשיר, המכיל עולם ומלואו במפורש ובסתום.

וולפסברג, עמ' 288 :

הפרה ומפרה את ביאור התורה, מביא כלל אקטואליזציה של חוקים ומשפטים, ויוצר תקנות וגזרות, מוליד או מעורר מחדש ומחיה מחשבות ודיעות ומעלה מנהגים (...), לא הרעיון, לא ההפשטה מהווה מוצא ויסוד לנאום ולמסה, כי אם הכתוב ממנו נובע הרעיון (נשוב אחר, עמ' 289 – פ.ס.) ספר זה עשיר ומכיל עולם ומלואו בפירוש ובאופן סתום כלול בו הכל.

י' גיל, עמ' 129 :

הפרשן-הדרשן הכניס למסגרת הרחבה של פרשנות המקרא רעיונות, מחשבות, שירים, תפילות, משלים וכדומה, ואת כל אלה עשה, יחד עם ספר המקרא לספר גדול אחד, שלעתים אין בו הבחנה בין מקצוע ספרותי אחד

וולפסברג, עמ' 295 :

...שירים שנכתבו, מחשבות שנתחדשו, רעיונות שעלו, תפילות ותחנונים שנאמרו, נכנסים למסגרת הרחבה של תורה שבע"פ ונעשים יחד עם פירוש הכתובים (...). ספר ענקי אחד (...) אך זמן רב אין הבחנה

לבין מקצוע ספרותי אחר, ואין ספציפיקציה, אלא הפרשנות הדרשנית כוללת את כל חלקי הספרות והעיון בערבוביה ככפיפה אחת, זה ליד זה, וזה בתוך זה.

בין מקצוע למקצוע ואפילו מאז הופיעה ספרות ספציפית לכל נושא, הרי אין קפדנות בדבר בחירת החומר והדברים יורדים כרוכים, על כל פנים הגמרא כוללת כל חלקי הספרות ומביאים בערבוביה זה על יד זה.

י' גיל, עמ' 129 :

הפרשנות אינה מצטמצמת תמיד בגילוי הסתומות שבמקרא ובפירושו, אלא לעתים היא מוסיפה, משלימה ומרחיבה את הענין המקראי. הפרשנים-הדרשנים משרטטים בשולי המקרא קוים חדשים, שלא תמיד הם הכרחיים להבנת המקרא ולהבהרתו, אלא תכופות מהווים הם תוספת, קישוט וחידוש עיוניים, או פיוטיים, הבונים את הסיפור או את הרעיון מחדש ונותנים לו פאר ויופי. הפרשן-הדרשן צירף לסיפור או לענין המקרא ענינים צדדיים, שאינם מגוף הסיפור והענין, אם אינם סותרים אותם.

וולפסברג, עמ' 294 :

הפירוש אינו מצטמצם תמיד בהבלטת הסתום והסברתו, הוספות האקסגזה, המדרש, יש ואינן מסתפקות בהשלמת החסר, כי אם בהרחבת הענין. הפרשנות מקנה לעתים למקרא קוים נוספים שאינם צורך בההירות כי אם תוספת, קישוט ואפילו חידוש, הקו הפיוטי נכנס לבונה את הסיפור או הרעיון, את העובדה או את הצו ביתר פאר, אפשר לספר סיפור באפנים שונים ולצרף לגרעין, ללב הענין, כמה ענינים צדדיים שאינם מגוף הענין, אך אינם סותרים אותו.

י' גיל, עמ' 128 :

השכל היהודי שבכל הדורות מצא לו אחיזה בפרשנות הדרשנית למקרא ובא באמצעותה על סיפוקו, כי הוא

וולפסברג, עמ' 290-289 :

הכושר האנליטי היהודי מוצא אחיזה ובא על סיפוקו באכסגזה (... היות וחכמה ללא חקר וקדושה ללא גבול צפונות בהן,

מהראוי הוא תמיד לשקוד על
דלתות האוצרות הללו ולהעלות
את פניניהם. מלכתחילה לא
למדו תורה מהם: למדו תורה
באספקלריה המאירה של תורה
שבע"פ (...) הכל לפי מגמת
הלומד והחוקר, המורה והמטיף.

וולפסברג, עמ' 303:

- - הפלורליזם שולט פה וכמה
גישות יכולות לדור בכפיפה אחת
באחוה וברעות (...) כל תקופה
יוצרת מוסיפה משלה לקניין
הגדול הלאומי, הכלל אנושי.

הניח הנחת יסוד, שחכמה
וקדושה ללא גבול וללא קץ
טמונות במקרא ולכן חייב אדם
מישראל בכל דור ודור לשקוד על
לימוד חכמה וקדושה אלה
ולגלות את צפונותיהן. דומה
אבותינו לא למדו מקרא לשם
מקרא, אלא למדו בראי המאיר
של הפרשנות הדרשנית, לפי
מגמתו ותפיסתו של הלומד,
החוקר, המורה והנואם.

י' גיל, עמ' 129:

- - ולכן שולט גם הפלורליזם,
וגישות שונות, המתנגדות לעתים
זו לזו, דרות בכפיפה אחת
בשולם ובידידות (...) וכך
הוסיפה כל תקופה פרשנות
משלה לקניין המקראי הלאומי
והכלל-אנושי.

בדרך לתומאס מאן

וולפסברג, עמ' 295:

לרוב חביבות התנ"ך ארג רוח
המורים הגדולים רבותינו
שבאגדה מחשבות ורעיונות
והכניסו ענין מטאפורי-מליצי
לנושאים שכבר נתגבשו בכתבי-
הקודש. אהבתם לספר הספרים
מביאתם לכלל חזרה על
הנושאים המבקשים עיבוד

י' גיל, עמ' 129:

לעתים החייתה הפרשנות
הדרשנית דברים עתיקים
שבמקרא והלבישתם לבושים
חדשים על ידי שהכניסה ענינים
מטאפוריים-מליציים של אותה
תקופה לנושאים שבתקופה
המקראית, ועבדה אותם מחדש,
בייחוד שימש סדן מתאים לדרך

יצירה זו הסיפור המקראי הגדול, המקיף, בעל השרשרת הארוכה המורכבת מחוליות רבות ומגוונות.
האפוס המקראי, עליו יכול הפרשן-הדרשן להוסיף עוד חוליות, להדגישו ולחזקו בצבעים חזקים, ובגוונים מרשימים וביין חוליה לחוליה, בין שלב לשלב, בין פרק לפרק ישנו מקום להדוק הספור במהלכו. האגדה המדרשית מרגישה צורך להוסיף קטעים ולהרבות צבעים, ובאופן כזה מגבירה את הריאליזם. בזה היא מוכיחה את מבטת הפסיכולוגי ומושכת את לב הקורא בכל הדורות.

מחדש (...) ואילו דור היודע להחיות דברים עתיקים ולהבישם לבוש חדש בידוע שהוא רענן ורב כוח עלומים (...)
המסגרת המיוחדת ליצירה ממין זה הוא הסיפור המקיף, האפוס, שחוליות רבות ברשותו, בין שלב לשלב, בין פרק לפרק ישנו מקום להדוק הספור במהלכו. האגדה המדרשית מרגישה צורך להוסיף קטעים ולהרבות צבעים, ובאופן כזה מגבירה את הריאליזם. בזה היא מוכיחה את מבטת הפסיכולוגי ומושכת את לב הקורא בכל הדורות.

גם דוגמאות משל האגדה עצמה הועתקו על פירושן והארתן:

דוגמא א': סיפור אמנון ותמר

י' גיל, עמ' 129:
למשל סיפור אמנון ותמר במקרא הוא מוזר ביותר בזה, שאמנון עבר במהירות רבה מאהבה סוערת לתמר אל שנאה ובוז חולניים.

וולפסברג, עמ' 294 (בהערה):
כזה, למשל, דברי התלמוד בקשר לענין אמנון ותמר, חז"ל נתקלו בתופעה המוזרה של תאוה ואהבה חולנית העוברת בן רגע לשנאה ובוז.

דוגמה ב': יעקב ובניו באגדה

י' גיל, עמ' 129 :

כך עשתה הפרשנות הדרשנית גם לסיפור המקראי על שוב בני יעקב בפעם השנייה ממצרים לאביהם הזקן, ובשורה בפיהם שיוסף, בנו אהובו עודנו חי, ובאה הפרשנות והוסיפה סיפור בתוך סיפור, כדי למנוע זעזוע מיעקב הזקן בשומעו ידיעה מרעישת זאת, כי הפרשנים-הדרשנים חכמי המדרש הגדול הבינו בעמקותם הפסיכולוגית, שבשורה פתאומית על יוסף החי עלולה להביא על יעקב הישיש זעזוע והתרגשות כה אדירים, שלא יוכל לעמוד בהם וירד שאולה, לכן הכינו בני יעקב את אביהם בזהירות רבה ובאטיות גדולה לקראת המאורע המפתיע ולא גילוהו לו בבת אחת. לשם זה הכניסו לתוך "סיפור יוסף" רב הענפים והסעיפים עוד חוליה אחת מקסימה וחיננית, שהגבורה הראשית שלה היא שרה בת-אשר, נכדתו של הזקן, ועליה הטילו הבנים את התפקיד העדין להכין את הסב שלה לאט-לאט, קמעא קמעא.

וולפסברג, עמ' 295 :

כך אנו נוכחים, למשל, את האגדה מתארת את שובם של בני יעקב שנית ממצרים ובשורתם בפיהם שיוסף עודנו חי. חכמת הקדמונים הבינה אל נכון ששמחה כזו עשויה לזעזע את אביהם הזקן במידה כזו שלא יוכל לעמוד בה (...), לפיכך – כך הבינו – צריך להכין את יעקב בזהירות ולבשרו קמעא קמעא ולא לגלות את העובדות בבת אחת, ולכן נכנס כחוליה רבת הקסם הסיפור כיצד מודיעים לאביהם ע"י שרה בת-אשר את המאורע המשמח.

ושוב "עיבוד" מדעי רב-משמעות של האגדה:

<p><u>וולפסברג, בראש עמ' 295:</u> - - הם מאותו טיב, ואם אין הם הולמים את הנוסח הקלאסי הרי היו יכולים להוות חלק ממנו, או מוטיב מלווה.</p>	<p><u>י' גיל, עמ' 130:</u> הוספות מסוג זה אומנם אינן הולמות את הנוסח הקלאסי של סיפור "אמנון ותמר" וסיפור "מכירת יוסף", אבל הן יכולות לשמש כמוטיבים המלווים את הנוסחאות הקלאסיות של המקרא.</p>
--	--

מחברנו מעתיק את האגדה הנ"ל מכלי שני ו"מתקן" את נוסחה:

<p><u>נוסח האגדה במדרש הגדול, מהד' מרגליות:</u> (מוסד הרב קוק, עמ' תשס"ד): ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי: רבנן אמרי אמרו אם אנו אומרין לו תחילה יוסף קיים, שמא תפרח נשמתו. מה עשו אמרו לשרה בת-אשר לכי אמרי לאבינו יעקב שיוסף קיים והוא במצרים מה עשתה המתינה לו עד שהוא עומד בתפילה ואמרה בלשון תימה יוסף</p>	<p><u>נוסח וולפסברג, עמ' 195:</u> לפסוק ויגידו לאמר עוד יוסף חי (בר' מ"ה, כד') איחא: רבנן אמרי: אמרו, אם אנו אומרין לו תחילה יוסף קיים שמא תפרח נשמתו. מה עשו? אמרו לשרה בת-אשר: לכי אמרי לאבינו (...) מה עשה? המתינה לו עד שהוא עומד בתפילה ואמרה בלשון תימה: יוסף במצרים יולדן לו על ברכיים מנשה ואפרים, פג לבו</p>	<p><u>נוסח י' גיל:</u> "אמרו בני יעקב: אם אנו אומרין לו: "יוסף קיים", שמא תפרח נשמתו? מה עשו? אמרו לשרה בת-אשר: לכי אמרי לאבינו (...) מה עשתה? המתינה לו עד שהוא עומד בתפילה ואמרה לשון תימה: יוסף במצרים? יולדו לו על ברכיו מנשה ואפרים? פג לבו כשהוא עומד בתפילה.</p>
--	--	---

כשהוא עומד
בתפילה.
במצרים, יולדו לו על
ברכים מנשה
ואפרים. פג לבו
כשהוא עומד
בתפילה. כיוון
שהשליח ראה
העגלות מיד "ותחי
רוח יעקב אביהם".

יורשה לי להעיר: מילא, כשהוא מעתיק ישר מתוך וולפסברג (על כך מוכיחות שלוש הנקודות לסימן השמטה ששניהם נהגו באותו מקום) – ניחא; כשהוא מכניס לתוך הטכסט דברי הסבר: "בני יעקב" – מילא. וכי מוכרחים לפתוח גם את גוף המדרש, כשיש אפשרות להעתיק ישר – טרחה זו למה? זאת נדרוש מתלמידינו – ודי לנו! אולם מי הרשה לך "לתקן" את גוף המדרש? "על ברכיו" במקום "על ברכיים"? שכן, אילו טרח להציץ במדרש גופו היה מוצא שם הערה מעניינת על אתר מאת המהדיר הקודם, ש"ז שכטר המעיר שלפנינו כאן קטע שירי בגוף הסיפורי והרי הוא עצמו מציין באפראט כמובן (!) את מראה המקום: המדרש הגדול לתורה, פרשת ויגש, הוצ' מוסד הרב קוק והמקבילות המובאות שם בהערות המהדיר. ואולי לא למותר הוא להביא גם כאן את המקבילה המובאת אצל וולפסברג (לגנותו יאמר, שאת מראה המקום הוא מציין בגוף הטכסט ולא בשוליים, וכי לא היה לו ללמוד מאת מעתיקו, שלא נאה ולא יאה לאיש מדע מובהק לנהוג כך?): מדרש הגדול מהדורת מוסד הרב קוק ויגש נזכרו מקורות אחרים.
ולפני שנפרד ממקור וולפסברג, נוחו עדין, מן הדין שנביא כאן עוד פיסקה אחת ממנו, רבת משמעות אף היא, ונראה מה שעלתה לה ע"י "שינוי מקום":

וולפסברג, עמ' 306, כותב כך: הביטויים הידועים "שבעים פנים לתורה" ו-"התורה נדרשת במ"ט פנים, מדגישים אמנם את רבגוניותה של התורה שהיא "מרובת צדדים" ואת האפשרויות הגנוזות בה.

ואילו י' גיל, עמ' 130 שנינו: המונח "שבעים פנים לתורה" כבר מוכיח את עושר האפשרויות הטמון במקרא, על ריבוי הדרכים ועל שלל הכיוונים, והפרשנים-הדרשנים הצליחו לארוג לתוך הסיפור המקראי הסברות מרעננות, ספורים מלאים כוח עלומים ומחשבות מרעננות. [שתי מטאפורות אלו אף הן משל וולפסברג, עמ' 295.]

ואני רואה בעיני רוחי את המסאי אביעד ז"ל, ירא השמים, מתהפך בקברו וצווח ככרוכיה וקולו הולך מקצה העולם ועד סופו: רבש"ע, מה עשיתי לאדם זה, שכך עשה לי? בשלמא לקח את דברי ושם בכליו והחזירם "מתוקנים" ומעובדים כל צרכם, בתוספת "מילי מעלייתא" מפנים ומאחור – ניחא. אבל הסתרת מ"ט פנים תמימות – היכן מצינו? לאן נעלמו מ"ט הפנים שבתורה, מיהו האומבודסמן שיריב את ריבי? מי יגיש עתירתי לפני בית-דין של מטה? רבש"ע ותערב לפני עתירתי כעולה וכקורבן.

והנה מגיע תורו של מקור ב' והוא הפרופ' מ"צ סגל ז"ל וספרו "פרשנות המקרא". הבה נעמת גם אותו ונראה כיצד יצא אף הוא ממעשה האיפור של מחברנו.

י' גיל, עמ' 132: הרלב"ג, החכם המקורי, הרחיב בפירושו למקרא את שיטת הרמב"ם בחלק הראשון של מורה נבוכים בנוגע לריבוי המובנים של המילים המקראיות, והרלב"ג גם הרחיב את שיטת

פרופ' מ"צ סגל, פרשנות המקרא, עמ' ק': זוהי הרחבה של שיטת הרמב"ם בחלק ראשון של "מורה נבוכים", שבו הוא חוקר את המשמעות השונים של המילים, וקובע אותם לפי כוונת הענין (57)

הפרשנות הפילוסופית ואמר שכל
סיפורי המקרא לא באו לשם
סיפור אלא ללמדנו שכל
פילוסופי, ולכן בסוף כל פרשה
הוא פירט באריכות את
"התועלות הפילוסופיות"
היוצאות מתוך סיפורי אותה
פרשה.

ועוד ממשיך ומרחיב רלב"ג את
שיטת הפרשנים הפילוסופיים
שסיפורי המקרא לא באו לשם
עצמם אלא ללמד אותנו איזה
מוסר השכל, ולפיכך מחלק
רלב"ג את החלק הסיפורי של
המקרא לפרשנות ובסוף כל
פרשה הוא מפרט באריכות את
"התועלות" המוסריות היוצאות
מתוך הסיפור.

לתועלת הרבים, שיחזרו ויעיינו במאמר מופלא זה, הריני מצרף בזה מעין רשימת ההגהות – לוח תיקונים – שנעשו בידי החכם המעתיק עד ביאת הגואל, שיזדרז ויוציא מהדורה חדשה ומתוקנת בהתאם, וביחוד לאלה, ומספרם לגיון, שלא זכו לקרוא ולחזור ולקרוא בחידושים המרובים ו"בתיקונים" הסבירים של הרביזיטור הגדול "הרוקד לפי חלילו של לותר" – ותעב"ט³ – ואילו הן:

במקום: מוסר השכל צ"ל שכל פילוסופי;

במקום: לכן צ"ל: לפיכך;

במקום: ללמד אותנו צ"ל – ללמדנו;

ותיקון רב משמעי אחר:

במקום: הוא פירט באריכות את "התועלות המוסריות" צ"ל: הוא

מפרט באריכות את התועלות הפילוסופיות.

ומודעא רבה לאורייתא ולמרנן ורבנן: כן תעשו ותזכו לכתרים הרבה, אם לא למעלה מזה. אולם צדקה עשה הקב"ה עם מו"ר הפרופ' ז"ל, שהמעתיק הנ"ל לא "התלבש" עליו יתר על המידה, שכן הלז פנה והלך לו לארות בשדה אחר, הפעם הועלה בחכתו מו"ר הפרופ' יהושע גוטמן ז"ל, מי שהיה מנהל ביהמ"ד למורים "תרבות" בוילנה ופרופ' להלניסטיקה בירושלים – והוא בתור.

³ ותעב"ט - ר"ת של "ותבוא עליו ברכת טוב".

י' גיל, עמ' 130:

ויאמר אלהים יהי... ויהי אין
פירושם שהאל השמיע את קולו
כדי לברוא, אלא כוונתם גילוי
אלהים בקביעת סדר והרמוניה
בבריאת העולם, ששת הימים של
הבריאה אין פירושם שהאל עבד
במשך ששה ימים כדי לברוא את
העולם, אלא ציון הימים בא
לקבוע את המוקדם ואת המאוחר
בסדר העולם, מנוחת יום השביעי
של האל אין פירושה, שהאל נח
לאחר עבודה מייגעת, אלא הוא
נתן קביעות לקוסמוס, ולאחר
הקביעות יכולים בני אדם
להתבונן בו בימי מנוחתם, להבין
את הדברים האלוהיים
והאנושיים ולקבוע על פיהם את
דרך חייהם.

פרופ' גוטמן בערך
אריסטובלוס, אנציקלופדיה
עברית, ה', 863:
יהי אור ויהי... אין כוונתם,
שהאל השמיע כביכול את קולו
כדי להוציא לפועל את מעשי
הבריאה. קול אלהים כאן,
פירושו הגילוי של כוח אלהים
בקביעת סדר והרמוניה בבריאה
(...) ציון הימים לא בא אלא
לקבוע את המוקדם והמאוחר של
הבריאה כולה... וכן אין להבין
גם את מנוחת יום השביעי
כמנוחה אחרי עבודה מייגעת,
אלא כמתן קביעות לקוסמוס
ולכל הנבראים בתוכה ולאחר
שהעולם כבר קבל את צורתו
הקבועה, יכולים בני האדם
להתבונן אליו בימים שהם נחים
בהם (...) להבין את כל הדברים
האלוהיים והאנושיים ולקבוע על
פיהם את דרך חייו.

על "עמידה"ו"ירידה" אצל י. גיל ובערך "אריסטובלוס"

י' גיל, עמ' 131:

- - עמידת ה' מתכוונת לקביעות
ולחוקיות שבתופעות הטבע, כמו
יום ולילה, עונות השנה, ירידת ה'
פירושה גילוי השגב האלוהי לבני
אדם דרי מטה.

פרופ' גוטמן, בערך
אריסטובלוס, אנציקלופדיה
עברית, כרך ה' עמ' 863:
עמידה היא לדעתו מונח שבא
לציין את הקביעות או החוקיות
בהופעת הטבע, כמו יום ולילה,
תקופות השנה, ירידה מציינת את
מעמד הר סיני ז"א מתן

האפשרות של גילוי שגב האלוהי
לבני אדם דרי מטה".

הערה: כדי ליצור את ההשליה אצל הקורא, שהכותב דגן כותב ישר מן "המקור" ואינו נזקק חלילה למה שסוכם "בערך" שכתבו מאן-דהו, הריהו מזדרז ומציין, כאורח גוברין מדעיין, את מראה המקום של "מקור הראש" באפראט המדעי, במקרה זה הוא Neumark, *Gesch. II*⁴ ופיקנטי מאד להוסיף, שאף מראה מקום זה על ציון העמוד שבו, לקוח מ"הערך" גופו. מי יגלה עפר מעיניך, הפרופ' גוטמן, וראית איזה "תיקון" הכניס כאן אחד "האחרונים" בדברים שלך בהעדרך? כתבת, למשל, "כמתן קביעות לקוסמוס", ולא שעתך לך מה שתלמיד ותיק עתיד "לחדש": "אלא הוא (הקב"ה) נתן קביעות לקוסמוס" – ופירושים מיותרים. ומן המתים אל החיים: הגיע, איפוא, תורו של של הפרופ' אברהם שליט שליט"א, הפעם בפרשנותו של אוריגינס:

<u>הפרופ' שליט בערך אוריגינס,</u>	<u>י' גיל, עמ' 133 :</u>
<u>אנציקלופדיה עברית, ב', עמ'</u>	<u>פירושו של אוריגינס לכתבי</u>
<u>: 261</u>	<u>הקודש נערכו בצורה אלגורית,</u>
<u>גם בפירושו לכתבי הקודש,</u>	<u>ולדעתו, ניתן לפרש את המקרא</u>
<u>שנערכו בצורה אלגורית (...)</u>	<u>בשלוש צורות: מילולית, מוסרית</u>
<u>כתבי הקודש ניתנו לדעתו</u>	<u>ורוחנית, המקבילות לגוף,</u>
<u>להתפרש בשלוש צורות:</u>	<u>לנשמה ולרוח.</u>
<u>מילולית, מוסרית ורוחנית, שהן</u>	
<u>מקבילות לגוף, לנשמה ולרוח.</u>	

גם כאן הצליח בידו ה"טריק" הנ"ל: באפראטוס הוא מציין מראה מקום – ישר מן "המקור" והוא: Harnod Lehrbuch etc. כמוכן,

⁴ Neumark, *Geschichte der Jüd. Philosophie*, II, 386-390

שטעות דפוס לפנינו (הכוונה Harnack)⁵ ושוב חוזר הגלגל: גם מקור זה צויין אצל שליט – ואפילו באותו ציון העמוד. צאו וראו: האין כאן משום למד דעת לסמינריסטים וסטודנטים גם יחד – ומדוע לא גם לשמינריסטים – כיצד לכתוב עבודה "מדעית" ולהפגין "מקוריות" ועצמאות גם יחד!

"ערכים" שהכשילו: לולא חרשת בעגלתי, לא נכשלת בשגיאותי

כפי שראינו, גישה מיוחדת לו לבעל המאמר ל"ערכים" מקראיים המטפלים בנושא הנדון. שהרי קיימא לן כל מי שהוא במדע, לא יהין לשלוח ידו בערכים – ושומר נפשו המדעית ירחק מהם. אולם ראה זה פלא: יש רגלים לדבר, שבעל המאמר הציץ פה, הציץ שם – ונפגע, ואין לו לבעל ה"ערכים" אלא לבקש סליחה על "שהפגיע בו" שלא מדעת.

הכשלה א':

<p><u>בלקסיקון מקראי, עמ' 745:</u> פירושו של הרמב"ן (...) בא כריאקציה נגד השתלטות המגמה האלגוריסטית בפרשנות המקרא, שהגיעה לשיאה במאה הי"ב בספרד ובעיקר בצרפת הדרומית (...) וספרות הפולמוס של אותם הימים ממציאה לנו פירושים אלגוריים, "פילוניים" למכביר: "כי יאמרו על אברהם ושרה כי הוא חומר וצורה, ושנים-עשר שבטי ישראל הם שנים-עשר</p>	<p><u>י' גיל, עמ' 132:</u> במאה הי"ב השתלטה בספרד ובצרפת הדרומית (פרובנס) המגמה הסימבולית-אלגורית בפרשנות המקרא, לפי דרכם של פילון והרמב"ם. למשל: אברהם ושרה הם חומר וצורה; שנים-עשר שבטי ישראל הם שנים-עשר מזלות; ארבעת המלכים, שנלחמו בחמשת המלכים הם ארבעת היסודות הנאבקים בחמשת הרגשות של מה שיש</p>
--	---

⁵ Adolf von Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*

בפרשת בראשית עד מתן תורה מזלות; ואומרים כי ארבעה אשר
הוא משל. נלחמו את החמשה הם ארבעה
יסודות וחמשה הרגשות; "כי
יאמרו מקצתם כל מה שיש
בפרשת בראשית עד מתן תורה
הם משל".

הכותב המלומד רואה צורך להוסיף באפראט מדעי שלו בהערה 24: מדברי הרמב"ן בפירושו לתורה נגד הפרשנים האלגוריסטיים. ואני פונה אליו נגדה נא כל העם היושב בשבת תחכמוני בדרישה ובבקשה גם יחד: יואל נא כבוד תורתו לציין היכן מצא כדברים האלה "מדברי הרמב"ן בפירושו לתורה", יואל נא לצטט לנו למען האמת המדעית והתורנית, אפילו דיבור אחד בלבד מכל הדיבורים הללו, ואם ימצא – אובילנא מני לוקחו אבתריה לבי מסותא,⁶ אולם הוא הוא שניחשתי, "ערך" זה הוא שהכשיל אותו, שכן משם הדברים האלה, ולמרבה המכשלה שובצו מובאות אלה בלקסיקון בהקשר לפרשנות הרמב"ן, ואילו מקורם צוין במקום אחר ע"י בעל "הערך" [פ.ס.],⁷ במחקרו "לבעיית 'פרדס' והשיטה המרובעת", הדפסה מיוחדת מספר *אורכך*, כרך א' של כתבי החברה העברית לחקר המקרא, הוצ' קרית ספר, ירושלים תשט"ו, עמ' 232, הערה 41, ונמצא שאין להם כל קשר עם גוף פירושו של הרמב"ן. ועם בעל ה"ערך" הסליחה! (שם מדובר על "ספרות הפולמוס" ולא בפירושי הרמב"ן).

⁶ בתרגום עברי: "אשא את כליו אחריו לבית המרחץ".

⁷ פ.ס. – פרץ סנדלר. הוסיפה בתו נטע זגני.

הכשלה ב': "בלי השמטת הצנזורה הנוצרית" – גם הרד"ק בא על טיפולו

<p><u>בלקסיקון המקראי, עמ' 147:</u> בפירושו אלה מבחין רד"ק הבחנה מפורשת בין המובן המטאפורי שאותו הוא מחייב כדרך משל בהתאם לכלל (...) שלפיו מתיישרים כל האנטרופומורפיסטים במקרא לבין התפיסה הספיריטואלית המוצאת את ביטוייה בצירוף הפירוש האלגורי או הטיפולוגי אותה הוא שולל מכל וכל.</p>	<p><u>י' גיל, עמ' 132:</u> הפרשן היחידי בעל שעור- הקומה היהודי-אנושי, ששלל את הפרשנות האלגורית, את הדרך הטיפולוגית ואת השיטה הספיריטואלית היה רבי דוד קמחי ובכל זאת הוא עצמו השתמש "בדרך משל" (מטפורה), כדי לבאר את תיאור הגשמת הבורא במקרא, ביחוד בפירושו לבראשית.</p>
---	---

מילא, ביחס לשינוי נוסח (אין מוקדם ומאוחר בהעתקה!) אין להקפיד כאן, שכן הוא ניתן לתיקון: אם ירצה השם, כשיעלה על לב המו"ל להתקין מהדורה חדשה, אציע "לתקן" נוסח זה עפ"י הנוסח "המקורי" (נוסח י' גיל) ש"בשנתון" ואף אעמוד על כך להביא את "התיקון" בשם אומרו – מה לא יעשה יהודי כדי להביא גאולה לעולם? אולם מה נעשה "לסופרים הנוצרים" (גירסה זו מופיעה אצלו פעמיים!). "שאמר: המצוות שהסופרים הנוצרים". מה טעם בחר בעל המאמר בנוסח המוטעה של הלכסיקון – לאלהים פתרונים. אולם אני מתקומם על הציטוט השרירותי של מחברנו, שהוא בבחינת בודא ציטטין רבות וחסרונן ע"י הטלת מרכאות כפולות בכל מקום שלבו חפץ: ברצונו פותחן וברצותו סוגרן – ואין מוחים בידו! ושוב סליחה על שהכשלתיו.

הדרישה אל מתים כמקור למידע פרשני שבע"פ

בעל המאמר סיגל לו טכניקה מיוחדת, הוא מעורר רפאים – ומפיהם אנו חיים כל אימת שנדמה לו שיש בו משום "מגלה תמירין". הפעם בחר לו בשאילה באורקל בדבר ההבדל בין אלגוריה לסמל:

י' גיל, עמ' 130 :

"הכיוון השלישי של הפרשנות-הדרשנות הוא הפרשנות האלגורית הסמלית והח"ן." על כך באה הערה באפרטוס (הערה 10): "שמעתי מפיו של הרב הסופר אברהם רון ז"ל כי הפרשנות האלגורית מחפשת במקרא אידיאות, ואילו הפרשנות הסימבולית מחפשת במקרא סמלים".

יסלח לי בעל אינפורמציה זו, אם מבחינה טכנית לא אוכל לפי שעה לעמת את עצמו עם בעל המידע ז"ל, כבודו ז"ל במקומו מונח, אולם כלום אסור לשאול, בתקופת המתירנות שלנו, למה ועל שום מה לעורר רפאים, אם מידע זה נמצא במקור חי לנגד עיניך, מקור שיספק לך גם הסבר נרחב ולא רק הלכה פסוקה בצורת הגדרה יבשה – שכן בלקסיקון המקראי, בערך "פרשנות", עמ' 745 כתוב: "והיא סימבולית ביסודה, שאינה מחפשת שום אידיאליות פילוסופיות אלא סמלים" (למעלה מזה מדובר על פירוש אלגורי). אילו עשה כך, לא היה בבחינת "מונע בר" והיה מזכה את המורים למורים, שבוודאי יבלעו את דבריו כבכורה בטרם קיץ. שכן באותו ערך לקסיקוני כתוב לאמור: "על הבדל זה עמד ג. שלום בספרו Major Trends etc. עמ' 26-28". בכל מקרה, נראה לי שיש להמליץ לתלמידינו ללמוד תורה זו מפני מקור אחר – פרופ' שלום שליט"א. אולם מי יורנו על ההבדל שבין מיסטיקה לבין מיסטיפיקציה – זריקת חול בעינים זו – על שום מה?"

מתקן את הרמב"ם :

<p><u>בלקסיקון מקראי</u>, בערך "פרשנות", עמ' 746 : <u>ההכרה שמלבד הפשט הפשוט של המקרא יש בו גם תוכן כמוס</u>, הביאה אותו לידי מחשבה שיש בתורה דברים שבאלגוריה, <u>משל וחידה (...)</u> בכך נמתח חוט סמוי בין פרשנותו של הרמב"ם לזו של</p>	<p>י' גיל, <u>ההנחה שיש בתורה גם תוכן נסתר</u> – כלומר דברים שבאלגוריה, שבמשל ושבחידה – פותחה ע"י הרמב"ם בצורה קיצונית, <u>ובזה הוא ממשיך את שיטת פילון</u>, בהבדל אחד : פילון הכניס למקרא את <u>השקפותיו של</u></p>
---	--

אפלטון, והרמב"ם – את פילון בשעתו – זה דרך
השקפותיו של אריסטו. אספקלריה של אפלטון, וזה דרך
אספקלריה של אריסטו.

לא שערתי לי, שגם בידי בעל מאמר זה נקוט הכלל הפרשני של חילופי מילים קשות בקלות מהן, כגון מפוז – מכרכר, נסתר במקום כמוס, בזה במקום בכך; במקום אספקלריה – השקפה. ביזוי זה של תלמידים, ביניהם גם תלמידי חכמים – על שם מה הוא בא? אולם בייחוד "הגדיל לעשות" בהמשך בהעתקת ציטטה אחת מדברי הרמב"ם עצמו. הוא מעתיק: כל מה שכתוב במעשה בראשית בתורה אינו על פשוטו. אולם זוהי גירסה שרירותית מקוצצת. בערך שבלקסיקון מצוטט: "כל מה שכתוב במעשה בראשית בתורה אינו כולו על פשוטו, כפי מה שחושב ההמון" (מו"נ, ח"ב, פ' כט – עמ' 746 בלקסיקון). לפיכך, ההערה של בעל המאמר שציטטה זו היא עפ"י תרגומו של ד"ר יהודה אבן שמואל – תמוהה. שכן, בדיקה כלשהי תוכיח שהיא מסתמכת על הלקסיקון ולנו אין לנו אלא לשאול: הגם אל הרמב"ם תשלח יד? סמכות זו מניין? שהרי השמטת המילה "כולו" וכן ההשמטה: "כפי מה שחושב ההמון" כמוהו כשליחת יד בטכסט גופו. שכן, השמטות אלו פוגמות בתפיסה הרמב"מית בפרשנות המקרא! (ע' לוינגר, "בחינות", 11, עמ' 81). בהערה מציין המעתיק באפרטוס שכל מה שנאמר בעניין זה תמצא גם בהערותיו הרבות לדברי הרמב"ם בגוף החיבור. חִיפְּשֵׁתִי – וְלֹא מִצְאָתִי! ("יש לנזוף בו, במחבר זה, נזיפה חמורה על שנהג בספרו של ענק-רוח, הרמב"ם בקלות דעת שכזו" – מדברי לוינגר, שם, ב"הקשר" דומה).

מדרש מאן ו"חידושו" של מחברנו:

כבר ציינו לעיל שביחס לבדיקת החומר של הרומן "יוסף ואחיו" של מאן במאמרנו זה, אין דבר קל ממנו. די לנו להשוות את הנאמר כאן לגופו של הנאמר על נושא זה אצל מירסקי, כדי להוכיח מה "חלקו" של בעל המאמר במסירת תמציתו של הרומן, מהותו ומגמתו, ואף

ניתוח מקורותיו. אולם לא נקפח זכותו ונציין את "הכולו" שלו, והוא מסירת המודעה בראש המאמר ובסופו: "בתחילה כל אלה - - דרבנו סופרים גדולים ודגולים כגון תומאס מאן, ליאון פויכטוואנגר, זאב ז'בוטינסקי, מתתיהו שוהם ואחרים לחקור סיפורים מקראיים גדולים ומקיפים, כגון סיפור יוסף ואחיו, סיפור שאול המלך, סיפור יפתח ובתו, סיפור דוד ואשת אוריה החתי, סיפור אליהו ואיזבל, ועוד ועוד ולפרשם באמצעות רומאנים ודרמות, פרשנות-דרשנות על כל שלשת כווניה, שפורטו לעיל (!)" ובסוף מאמרו הוא מפטיר: "בהמשכים למאמרי זה אני מנתח את מהותם של הרומאנים והמחזות המקראיים של הסופרים שהזכרתי לעיל". מה גדולה התגובה ומה רבה הסכנה – אלא שעל כגון דא כבר נאמר יתי ולא אחמיניה.⁸ אפע"פי כן: אין בית מדרש בלא חידוש ו"רשימה" זו היא חידוש.

וולפסברג מועבר לדיון על תומאס מאן:

בשני מקרים זכה וולפסברג להיעקר ממקומו ולהשתל בדיון על מדרש מאן: מן הדין שננהג אף כאן עימות "מקורות" בעניין נאמנותו של תומאס מאן למקור המקראי ולאגדת חז"ל.

<p><u>וולפסברג, עמ' 312 (בסוף המאמר):</u> <u>הפרשנות נעוצה בקרקע האמונה,</u> <u>ספר נצח. רק תעודה עשירה</u> <u>מהווה רקע לאקסגזה (...)</u> <u>פרשנות זו המתייחסת אל נושאה</u> <u>ביראת כבוד, ברתת ובחדרת</u> <u>הקודש, מעלה כפעם בפעם</u> <u>ניצוצות, רעיונות, ממעמקי</u> <u>המקרא. היא סבורה שכל מאמץ</u></p>	<p><u>י' גיל, עמ' 137:</u> <u>בעניין זה הלך מאן בעקבות</u> <u>פרשני חז"ל ונעץ את פרשנותו</u> <u>לסיפור יוסף ואחיו בקרקע</u> <u>האמונה המקראית ובתשתיתם</u> <u>של מדרשי חז"ל. מאן השתמש</u> <u>אמנם בתעודות היסטוריות,</u> <u>פולקלוריסטיות וארכיאולוגיות</u> <u>רבות, אך התעודה העשירה של</u> <u>התנ"ך ושל מדרשי חז"ל היוותה</u></p>
--	---

⁸ ארמית: "יבוא ולא אראנו".

את הרקע העיקרי לרומאן שלו. ולא רקע בלבד, אלא מאן אף התייחס לתנ"ך בירת כבוד, ברטט נפשי ובחרדת קודש, והוא העלה ממעמקי המקרא ודברי חז"ל ניצוצות, רעיונות, דרכי מוסר. עם קריאת הספר מתקבל הרושם שמאן עשה מאמצים גדולים בסיפור זה לא כדי להבליט את חוכמתו שלו, אלא כדי להוסיף הבהרה לחוכמה העמוקה מני ים והרחבה מני ארץ הגנוזה בספר התנ"ך ובמדרשי חז"ל ובכך תרם מאן תרומה חשובה לפרשנות המקרא.

מוסיף להבהיר במידת מה את חוכמתו העמוקה והרחבה מני ים של התנ"ך, לתרום תרומת עם צנועה לעולמו הרוחני של היהודי הנאמן לקניניו. אך אין מי שיגיד שפירושו הוא מבטל דברי קודמיו וחבריו ואין מי שיתאמר כי יש לאל ידו מישהו למצות את הכל וכי רק בידו הופקדו המפתחות.

טולסטוי בוכה – בשתי נוסחאות:

נתעכב קמעא על גורם אחד שהניע את מאן להתעסק בספור יוסף ואחיו, ונתבונן אל הצורה כיצד בוכה טולסטוי אצל מירסקי, וכיצד הוא בוכה אצל מחבר המאמר:

י' גיל, עמ' 137:
הסיפור המקראי של יוסף ואחיו מקסים בתוכנו, במבנהו, בסגנונו באמיתותיו הנצחיות (לשון רבים! – פ.ס.) ובמוסריות (תוספת משלו – פ.ס.), הסופר הגאון ל. טולסטוי (דווקא שתי תוספות חשובות בעולם אחד, ושתיהן נעלמו מעיני מירסקי – פ.ס.!), סיפר לנו (אולי באחת

מירסקי, עמ' 314:
באותו סיפור תנכי המקסים והתמים החתום בחותם האמת והנצח אשר קנה את לב כל בני הדורות ואשר עליו העיד טולסטוי שמדי קראו עלו דמעות בעיניו.

הפגישות (!) שמדי פעם בקראו
את הסיפור הזה זלגו עיניו
דמעות (איזו הבחנה דקה !)

על "הגנזים" של יוסף ואחיו:

<u>מירסקי, עמ' 315:</u>	<u>י' גיל, עמ' 137:</u>
- - ושכבר נצנץ במוחו בהיותו צעיר, אלא שהוא דחה הוצאתו לפועל כמה שנים עד אשר הרגיש <u>בזקנתו בגרות והתפתחות</u> <u>מספיקה כדי לגשת לעבודה קשה</u> <u>זו ולהוציאה לכל הפחות במדה</u> <u>המתאימה במקצת לדרישותיה</u> <u>הענקיות.</u>	... אך (מאן – פ. ס.) לא העז לקבל על עצמו עבודה ענקית זו <u>וחכה עד התבגרותו, כשכשרונו</u> <u>הספרותי והתפתחותו התרבותית</u> <u>הגיעו למדרגה רמה כזו,</u> <u>שהתאימה לאריגת המסכת</u> <u>הענפה של יוסף ואחיו.</u>

מאן על יצירתו בשתי גרסאות:

<u>גירסת מירסקי, עמ' 314:</u>	<u>גרסת י' גיל</u>
במעשה זה של יוסף ואחיו הכיר מאן את סמל האנושות כולה ובלשון התנצלות טען: במובן ידוע יש ליצירתו זו הרשות <u>להביע דעה חשאית על עצמו.</u>	מאן עצמו הגדיר במשפט אחד את חשיבותו של הסיפור הזה: <u>יצירתי זאת רשאית לשמש סמל</u> <u>לאנושות כולה.</u>

ראה מובן מאליו שאף המעתיק (י' גיל) מציין כאן אותו מקור ואפילו
אותו עמוד של הספר *The Theme of the Joseph Story* כאילו ממקור
זה לוקחו הדברים, שהרי את מקור מירסקי לא ראה מימיו. אולם
נדמה לי שניתנת לנו הרשות להביע דעה חשאית, שהתרגום האוטנטי
הוא זה שבמקור מירסקי, ולא זה של המעתיק, שקיבל על עצמו את

הסמכות להיות לא רק נאה מעתיק אלא גם נאה "מתקן" תרגומים שהועתקו.

שוב דרישה אל המתים ב"מחקרו" של המחבר-המעתיק על מאן והרומאן שלו:

<u>מירסקי:</u>	<u>י' גיל, עמ' 135:</u>
<u>סופרי המאה העשרים נתקשו בשאלה חמורה שעמדה לפתחם (... מציאת לשון ספרותית (...)</u>	הוא היה בין הסופרים היחידים שהמציא לשון ספרותית חדשה, המספקת את הצרכים המתפתחים של הספרות האירופית במאה העשרים, שהיא גם מובנת וגם סמלית, והצליח לפתור את הבעייה העומדת בפני כל סופר מודרני: כיצד לבטא בצורה מובנת לכל סמלים בלתי מובנים, כיצד לאחד את לשון המילה עם לשון הסמל, שהן תרתי דסתרי, וכיצד לזווג את המילה הישנה-נושנה, יצירת דורות קדומים עם סמלים חדשים, יצירי דור הטכניקה והפסיכואנאליזה.
<u>אך גם כאן נתקלו בפרדוקס, בסתירה ממנו ובו (... וכדי להציג את סמלו, הרי הוכרח הסופר אשר בחר לו מלים לכלי אומנותו להשתמש שוב באותן המלים אשר שנה ודחה (...)</u>	תומאס מאן מצא את הסינתזה ובסגנונו המילים של הדורות הקודמים הן כלי אומנותי, ופירוש הסמלים המודרניים הוא הכנר ועצם מהותו.
<u>לרגלי התנגשות זן בין "לשון המלה" ו"לשון הסמל" - - אבל היו גם סופרים אחרים שהשתדלו לפשר בין שני הניגודים האלה ולזווג את הסמל למילה, היינן להתאים את הישן והבלה לחדש ולרענן, בהצלחתו למצוא פתרון לבעיה זו, וביכולתו למזג את המלה עם הסמל וללוש את הסמל במלה עד אשר השניים נעשו אחד, קנה לו תומס מאן את הכרת בני דורו בו כסופר הדור.</u>	

כאן מעיר הכותב: רעיון זה שמעתי מפי הסופר-הפילוסוף יעקב קלצ'קין בהיותו בציריך בקונגרס הציוני העשרים. כבודו של קלצ'קין במקומו מונח, וכן כבוד האירוע שאליו נודמנו השניים; אולם אני

כסתם מקשן, שואל לתומי: האם בשביל כן יש להטריח את קלצ'קין ז"ל כדי לשמוע ממנו את אשר כבר השמיע מירסקי ובאותן "מילים מנחות"? האין בכתוב כאן ממה שנשמע בע"פ בהזדמנות החגיגית של מאורע הקונגרס הציוני העשרים? אתמהה! וכלום נראה הוא דובר להשמיט כאן את המקור שבו הובעו דברים אלה, בשעה שבעל המאמר מציין כל אותם המקורות שהובאו אצל מירסקי?

עימות עם הערך "מדע המקרא" בלקסיקון מקראי

<p><u>י' גיל, עמ' 130:</u> כבר הפילוסוף היהודי-הלניסטי אריסטובולוס הניח את היסודות לפרשנות האלגורית-סימבולית באמרו, כי המקרא משמש אספקלריה, שדרכה משתקפים רעיונות מודרניים ואידאות מופשטות שבכל דור ודור.</p>	<p><u>בערך מדע המקרא, עמ' 468:</u> ואמנם מלבד הגורם העיקרי לאליגוריה של המקרא – השאיפה להפכו לאספקלריה שכל הרעיונות המודרניים משתקפים בו, תוך ראיית אידיאות מופשטות בתמונות קונקרטיות – משמשת גם הביקורת האמיתית וכו'.</p>
--	---

דוק: "באמרו" – היכן אמר? נוסח מודרני זה מניין לו לאריסטובולוס? האם שוב לא היתה יד "ערך" במעל זה – להכשיל את כותב המאמר שלנו? שהרי שם נאמרו הדברים כביכול בהקשר עם אריסטובולוס (וגם עם פילון)? צא וראה כמה הכשלות הכשילו "הערכים" הללו את חוקרנו ה"מקורי". וכי לא נוח היה להם, לערכים הללו שלא ייבראו? אולם עכשיו משנבראו, כלום מותר לעשות בהם ריסוק איברים וונדאלי מבלי להכריז על קיומם בכלל?

נכנס ל"פרדס"

<p><u>י' גיל, עמ' 133:</u> כשיא השיטה האלגורית בפרשנות המקרא שמשה בימי הביניים השיטה המרובעת, מעין</p>	<p><u>ערך פרשנות – לקסיקון מקראי, עמ' 748:</u> "השיטה המרובעת", כשלב אחרון בהתפתחות התפיסה</p>
---	---

המרובע "פרדס" שבפרשנות האלגוריסטית, הייתה מעין
"תלפיות" בפרשנות הנוצרית,
בעיקר בימי הביניים. העובדה
שנמצאה מקבילה לשיטת
"פרדס" בצורת השיטה
המרובעת של הנוצרים וכו'.

בודה לו אמרת-כנף "אוניברסאלית"

בעמ' 133 אנו קוראים: "ביחוד פיתח שיטה זו ניקולס דה-לירה, שהושפע מאד מפירוש רש"י עד שאמרו עליו: ניקולס רוקד לפי חלילו של רש"י".

אל אלהי הרוחות יסלח לי על שאני כותב שורות אלה בדמע ובחירוק שיניים גם יחד: וכי לא ידע שיננא זה, שאי-פעם נחלק מאן דהו, שבתורה עמלו, להאיר, לפי עניות הבנתו, בפעם הראשונה בעברית את הפרשה כולה, ששמה: "בעיית הפרדס והשיטה המרובעת"? – ומה עשה החוקר דנן בחומר זה? – כאחר בשעתו, נכנס "לפרדס" וקיצץ בנטיעות הרכות. כן, "כן עשה הלל". כך עשה גם בעל המאמר הנכבד, שכרך קש וגבבא ועטף אותם במילים מפוצצות – "ואוגוסטינוס קרא לשיטה זו! "homilia" – אבל, רבש"ע, כיצד יכול היה ניקולס דה-לירה לרקוד לפי חלילו של רש"י? – והרי רש"י (קצת דרך-ארץ!) לא נולד בלירה ועל כן לא נקרא Rashi Lyranus! אסמכתא זו מנין לו? וכי כ"כ עניים אנו בדעת עד שלא נדע מה שידע יהודי פשוט – יכולני להשבע בנקיטת חפץ, שלמרבה הצער, יהודי זה אפילו תואר ב.א. לא היה לו – ואליעזר שולמן שמו, שדן בעניין זה כבר בשנת 1904, אלא ש"תגלית" זו לא הגיעה עדיין לאזניו. ובכן, מתירנות עליך, ישראל – הותרה הרצועה והכל שרי למי שנדחק להקרא חוקר מקורי. וכבר שמענו על שאיפה זו מפי אחד גדול, אמנם ללא תואר אקדמי כלשהו: "נפשו שוקקה תמיד להיות מקורית (אריגינעל, אורשפרינגליך) בכל דבר ותתאמץ מאד לבלתי

תהי העתקית" (מתוך "תולדות ימי חיי" של יעקב רייפמן).⁹ אולם, האם בדרך זו הגיע רייפמן להיות "מקורי", ושמא נלמד משי"ר על חרדתו הגדולה לומר דבר בשם אומרו: "מדי דברי בתיקונים והגהות למחברותי מצאתי לנכון להודיע פה, כי מה שחשבתי מתחילה – ואמרת ש לא קדמני בו עוד אדם, מצאתי עתה הרבה ממנו בביאור החכם - - ואעפ"י שכמה חדשות נמצאו במאמרי שם, מה שלא שיער המעתיק ההוא, מ"מ אודה האמת שהיסוד כבר הונח שם רק בבלי ראות אותו הקדימני החכם ההוא. ולבכי ישמח מאד כי אני בעצמי הייתי הראשון בהודעת דבר זה ברבים." (מקור זה לא הובא במאמרי "על ישן וחדש בפרשנות", בית מקרא א (מד) ירושלים – תשל"א – [פ.ס.]. אני כובש את פני בקרקע מרוב בושה, רבש"ע, והרי כך נהג אחד, "קדמון", עוד קודם מתן תורת "התודעה היהודית", והרי שם מדובר לא על "לקיחה" ממש, אלא על אבק של שמא, מיראת הפרסום "ברבים" ועל כן הזהירות היתרה.)

ואילו כאן: ששה מקורות "בהעלם" אחד ובמאמר אחד!

⁹ יעקב רייפמן (1818-1895), מחשובי המלומדים של תקופת ההשכלה. בין ספריו האחרים, "אבי משפחת רפפורט" (וינה, 1876), בו הוא דן גם באחד מגדולי המלומדים של תקופת ההשכלה, שלמה יהודה רפפורט (1790-1867) – הוא שי"ר שדבריו מצוטטים במשפט הבא.